

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՕՒՆՕԹ է մեր ընթերցողաց՝ անդղիացի հայագէտն Գոնիբեր, ուսուցիչ ի համալսարանին Աքսֆորտի, որ իր ուսումնասէր տիկնոջ հետ երկրորդ ուղեւորութիւն մը կ'ընէ արդ ի հայրենիս մեր, բանասիրական տեսակիրտիւ։ Մեծ սէր և եռանդն ունենալով հայկական հին լեզուի, և անով մինչև հիմայ պահպանուած և առ մեզ հասած մատենագրական գանձուց, քանի մի տարիէ ի վեր անոնց պարապումն և ուսումնասիրութիւնն իրեն մասնագիտութիւն ըրած է, և արդէն այլ և այլ հրատարակութիւնք ըրած, որովք ինչպէս արևելեան ուրիշ հին լեզուաց, հայկականիս մէջ ալ ունեցած հմուտութիւնը յայտնի կ'երևնայ։

Կը զբաղի հիմայ Պղատոնի, Արիստոտելի, Փլյոնի և աւետարանաց հայ թարգմանութեանց համեմատական քննադատութեամբ, բազդատելով ընդ յունին և իրեն նախընթաց ուրիշ հայագէտ եւրոպացի և ազգային բանասիրաց հետ, որ մեր հին թարգմանութիւնքն ուսումնասիրեր և յարգեբր են, իրտւամբ կը պրանչանայ անոնց վրայ։ և այնչափ աւելի մեծաբելի կը գտնէ, որչափ մերձաւորը են զանոնք արտագրող հեղինակաց ժամանակին։ Իր հետազոտութեանց մէջ աւելի հեշտեաւ և արգասեօք յաջողելու համար՝ փափաքեցաւ որ Պղատոնի Օրէնսդրութեանց գիրքը տպագրութեամբ հրատարակուի մեր մատենադարանին մէջ գտնուած միակ գրչագիր օրինակին վրայէն, օժանդակելով նաև մասամբ հրատարակութեան ծախուց։ Նոյն առաջարկութիւնն և օգնութիւնն ըրաւ նաև Փլյոնի դեռ եւս անտիպ երկասիրութեանց

համար, և որ առաջիկայ տարւոյն մէջ տպագրութեան լոյս կը տեսնեն: Օրինաց գրոց վրայ ըրած բաղդատական տեսութիւնք արդէն պատրաստ են, և քիչ ատենէն յոռնականին հետ կը հրատարակուին:

Հրատարակուելու վրայ են նաև Արիստոտելի Ստորոգոշքիւնք, որոց թարգմանութիւնն ի հայ Դատի Մեջլիսի կ'ընծայուի ի մեր մատենագրութեան: Արդէն տպագրուած է առ մեզ այդ գիրք, ի կարգի մատենագրութեանց Նախնեաց: Բայց պակասաւոր օրինակաց վրայ, որով տեղ տեղ ամբողջ գրուիք և հատուածք թերի կը մնան. և զորս կ'ամբողջացընեն ի մատենադարանս Էջմիածնի և Երուսաղեմի մեր տպագրութենէն ետքը յայտնուած գրչագիրք: Գոնիբի 1888 ին ուղեւորութիւն մը ըրաւ ի Պոլիս, յԵրուսաղէմ: Ի Թիֆլիզ և յԷջմիածին. և հետեեալ տարին նաև ի Հնդկս. և բանասէր բարեկամաց և միաբանից միջնորդութեամբ յաջողեցաւ այդ տպագրին պակասն լրացընել ուրիշ յընտրելագոյն գրչագրաց: Ու երբ կը պատրաստուէր հրատարակութեան տալ իր աշխատասիրութիւնը, իմացաւ մեզնէ և յայլոց, և ստուգեց անձամբ թէ ի փաւիա իտալիոյ աւելի հին և ընտիր գրչագիր մը կայ ի հասարակաց մատենադարանի: Այդ նշանաւոր ձեռագրի յայտնութիւնը բոլորովին յեղաշրջեց գործը. թողլով միւս ձեռագրաց համեմատութիւնն, որոշեց այդ պատուական ձեռագիրն, որ հինգերորդ դարու արժէք ունի, թէ և հաւանօրէն երկոտասանբորոգ դարուն գրուած, ամբողջովին առանց մի կէտ անգամ փոփոխելու տպագրել:

Մեր աչքին դիմաց են քանի մի թերթք այս հրատարակուելու վրայ եղող երկասիրութենէն: Նախընթաց հմուական բաղդատութիւններէ ետքը ընդ այլ և այլ գրչագիրս և ընդ յոյն բնագրի և տպագրաց, երկրորդ Յաւելուած մը (Appendix II) կը գնէ, յորում նաև հայկական բնագիրն (Armenian text) ըստ գրչագրին փաւիոյ. ի ստորեւս իջիցն յաւելով ուրիշ ձեռագրաց կամ տպագրաց տարբերութիւնքն: Ասոնց մէջ առաջին է, յետ փաւիականի,

B. Երուսաղեմի մատենադարանին գրչ. թիւ 1294.

C. Միւս այլ գրչագիր նոյն մատենադարանին. թիւ 404.

D. Գրչագրի փարիզեան մատենադարանին. թիւ հայ գրչ. 95.

E. Նոյն մատենադարանին ուրիշ գրչագիր մը. թիւ 106.

V. Տպագիրն Վենետիկոյ ի Ս. Ղազար, յամի 1833.

W. Գրչագիրք Վենետիկոյ, որոց տարբերութիւնք նշանակուած են ի նոյն տպագրի:

M. Ներածութիւն Պորփիրիի, տպագր. ի Մագրաս Հնդկաց: Արձագանգ, որոյ աշխատակցաց մին, ուսուցիչն Քարամեան,

տեսակցութիւն մը ունեցած է Գոնիպիւրի հետ ի վերջին ուղեւորութեանն ի կովկաս, կը յաւելու. «Յարգելի գիտնականը յառաջառնում (փախայի) ձեռագրի առանձնայատկութիւնները կամենում է կարծօրէն բացատրել. իսկ կէտագրութեան վերաբերութեամբ ցոյց տալ յունարէնի հետ ունեցած ազգակցութիւնը » :

Մենք յառաջառնը դեռ տեսած չենք. բայց կը համարինք թէ անգղիացի հմուտ ուսուցչապետին իր տպագրին մէջ գործածած կէտագրութիւնը կրնայ դժուարացնել զընթերցումն, կամ գէթ զիմացումն իմաստիցն. մանաւանդ զի համոզուած ենք թէ գրչագրի մը հրատարակութիւնը՝ նմանահանութիւն չէ, երբ այդ վախճանը չունենայ. և ուր գրիչը վրիպած է յայտնապէս, ինչպէս կրնայ հանդիպիլ, պէտք է ուղղել այդ ակամայ սխալը, բաւական սեպելով, ի հաւատարմութեան չափակեալ համար, ի ստորեւ իջիցն նշանակել ի բնագրին ուղղուած գրչագրին սխալ ընթերցումը :

Այսչափ առ այժմ Արիստոտելի գրոց վրայ՝ Անցնինք Գոնիպիւրի ուրիշ նոր երկասիրութիւն մ'ալ ծանուցանել ընթերցողաց :

Անգղիական բանասիրական թերթի մը մէջ Upon Philo's text մակագիրը կրող ուսումնասիրութիւն մ'ալ քիչ ատենէն լոյս կը տեսնէ, որ նկատմամբ մեր մատենագրութեան իր մասնաւոր կարեւորութիւնն ունի :

Փիլոն, ինչպէս յայտնի է, պղատոնական հրէայ իմաստասէր մ'է, քրիստոնէութեան առաջին դարուն մէջ ապրող ու մատենագիր, իր գրուածոց մէջ, որ բազմաթիւք են և մեծարգոյ, յաճախ վկայութիւնք մէջ բերուած են ի սուրբ Գրոց ըստ եօթանասնից, Այս վկայութիւնք անով մանաւանդ առաւելագոյն մտադրութեան արժանաւորք են, որովհետեւ թէ հնագոյնք են ժամանակաւ, և մերձաւորք եօթանասուն թարգմանչաց, և թէ բազմաթիւք. Երկու առանձնայատկութիւնք, որ միանգամայն այնչափ հեշտեալ չեն հանդիպիր : Բայց կան նաև պատճառք՝ որոնց համար մեծ զգուշութեամբ արժան է վարուիլ յընդունել կամ ոչ՝ այսպիսի վկայութեանց հաւատարմութիւնն և ստուգութիւն. որովհետեւ առ մատենագիրս՝ ի սրբազան մատենից առնուած վկայութիւնք կրնան այլայլութիւն կամ փոփոխութիւն կրել՝ երբ միայն յիշողականին վստահութեամբ մէջ բերուին, կամ ոչ այնչափ մտադրութեամբ. և այս դիւրաւ կրնար հանդիպիլ, մինչ բնագիրք այնչափ դիւրամերձ չէին և ոչ այնչափ հեշտեալ ստանալիք : Մերթ եւ հեղինակը՝ ըստ կամս կը կրճատէ կամ կը յաւելու ի բանս բնագրին, ինչպէս իր առաջարկեալ նիւթին յարմար ու պատշաճ գտնէ. և ի հարկէ այն առթիւն՝ ճշգրտութեամբ չեն կրնար համաձայնիլ ընդ բնագրին :

Փիլոնի գրոց հայկական հին թարգմանութիւնք, ի հինգերորդ դարու եղած, յորում և աստուածայունչ գիրք, մեծ նիւթ կը մատակարարեն բանասիրական քննադատութեանց, սուրբ Գրոց ճիշդ ընթերցուածն փնտռելու, ուր որ ի գրչաց անհմտութեամբ կամ անմտադրութեամբ տարբերութիւնք կամ անհամաձայնութիւնք կրնան նկատուիլ:

Այդ եղած է Գոնիբիբի նպատակը, մեր հիմա յիշած բանասիրական յօդուածին մէջ, քաղելով ի գրոցն « որ ի Լինելութեան (Ծննդոց) և յԵլսն խնդրոց և լուծմանց », և որ առ այժմ բնաիր և բազմահմուտ ճաշակ մ'է ընդարձակագոյն երկասիրութեանն որով կը զբաղի՝ բանիրուն և ուսումնական բարեկամ անգղիացի ուսուցչի մը հետ *.

* Նոյն բանասէր ուսուցչի տարւոյն մէջ (օգոստ. 24) առ մեզ կը գրէր...

« Ce que vous interessera encore de plus, c'est le livre de Paul Weutland, (Berlin, G. Reimer, 1891) qui s'appelle « Neu entdeckte Fragment a Philos ». Il constate qu'une centaine de passages des « Quaestiones in Gen. et Exod. » sont conservées dans un Ms. de Procope à Munich. Ce Procope au 9ème siècle a composé une *Calena* contenant ces morceaux, que cite Procopius en supprimant le nom de Philo. Cette *calena* de Procope n'est point éditée encore, mais Weutland imprime dans le livre susdit les pièces justificatives. Elles montrent comment est fidèle la traduction arménienne de ces *Quaestiones*, et comment l'Aucher a bien compris le sens de sa version. Sa traduction latine s'accorde toujours parfaitement et très-bien avec le grec ».

